

Gabriel Arestiren Soneto bi / Dos sonetos. 1953

Dos sonetos de Gabriel Aresti. 1953

Two sonnets by Gabriel Aresti. 1953

Jon Kortazar*

RESUMEN LABURPENA ABSTRACT

Este artículo da a conocer y edita dos sonetos inéditos que Gabriel Aresti escribió en febrero de 1953. Hasta ahora se conocían textos editados en 1954, por lo que se adelanta año y medio el comienzo de su carrera. Son sonetos de iniciación a la escritura, pero enmarcados en la estética que defendía en su primerísima época. En un segundo trabajo se cuenta la historia de su descubrimiento y conservación.

Lan honek 1953ko otsailean Gabriel Arestik gaztelera idatzitako Soneto bi argitaratzen ditu. Poema biok Bilboko idazleari ezagutzen zaizkion lehen lanak dira. Izan ere, urte eta erdi aurreratzen da horrela bere lanen kronologia. Ikasketa garaian egindako sonetoak dira, baina bere sorkuntza Gabriel Arestik zuen literaturaren kontzeptuaren barnean kokatu dira, eta horrela lanak Gabriel Arestiren lehen sorkuntza prozesua aztertzen du. Bigarren alde batean poemak nola gorde eta agertu ziren kontatu da.

The article reveals and publishes two previously unknown sonnets which Gabriel Aresti wrote in February 1953. Until now, texts published in 1954 were known, so the beginning of his career is pushed back by a year and a half. The sonnets are from his initiation in writing, but framed in the aesthetic he championed in his earliest era. A second work tells the story of their discovery and conservation.

PALABRAS CLAVE GAKO-HITZAK KEY WORDS

Gabriel Aresti. Primeros poemas. Comienzos. Sonetos
Gabriel Aresti. Lehen poesiak. Hasiera. Sonetoak
Gabriel Aresti. First poems. Beginnings. Sonnets

* Universidad del País Vasco/Euskal
Herriko Unibertsitatea
jon.kortazar@ehu.eus

Fecha de recepción/Harrera data: 11-07-2022
Fecha de aceptación/Onartze data: 09-08-2022

LAIDA

José Javier Rodríguez omenez eta oroimenez (1963-2019)

Gabriel Arestiren (1933-1975) lanaren garrantzia ezinbestekoa da euskal poesiaren eta literaturaren alorrean. Pixkanaka-pixkanaka zerbait gehiago dakigu bere lehen ekimen literarioez.

Orain aurkezten ditugun “Soneto bi” deituriko lanak jakinbide berriak eman ditu bere lehen idatziei buruz. Lan xumea da plazara dakarguna, baina ezinbestean aipatu behar dugu bere pisua, Gabriel Arestiren lanaren lehen zantzuak ageri direlako horretan.

Ez da soilik testu biak nola aurkitu eta gorde diren denbora luzean jakin-mina ematen duena. Ez, 1953an sinaturiko poema biok Bilboko poetaren lehen zantzuak ageri dituzte. Orain arte ezagutzen genuen idazlearen lehen poema 1954an *Euzko Gogoan* agerturiko “Dance dans la prière” da. Soneto biok, baina, urtebete lehenagokoak dira. Oraindik 19 urte zituen Arestik poema hauek idatzi zituenean.

Gaztelaraz daude eta garbi erakusten dute garai hartan Arestik ezin izan zituela bere burua eta bere idazkera inguruaren indarretatik gorde. Baina badirudi garai horretan sortu zitzaiola euskaraz idazteko gogo, zeren 19 eta 21 urte bitartean aldatu zuen hizkuntza, 1954an idatzi baitzion Andima Ibiñagabeitiari euskaraz eta poema bi bidali *Euzko Gogoan* argitaratzeko.

Beste alde batetik, badakigu poetak bazuela *Sonetoak* deituriko liburu bat idazteko asmoa. Gaztelaraz idatzitako testu biok, agian, asmoaren sendotasuna jartzen dute begien aurrean.

Arrazoi biongatik, orain arte ezagutzen ditugun lehen poemak direlako, eta Arestiren proiektuetan sartzan zelako sonetoen idazketa, esanguratsuak dira oso poema biak.

SARRERA*

* Lan hau LAIDA (Literatura eta Identitatea) ikerketa taldearen lanen artean kokaturik dago. Taldea Eusko Jaurilaritzako Talde Egonkorren Sarean dago (IT 1572/22) eta baita ere Euskal Herriko Unibertsitateko sarean (GIC 21/118).

1. SONETOAK GABRIEL ARESTIREN POESIAN

Gabriel Arestik gogo biziz idatzi zituen sonetoak. Esan dezakegu idazten hasi zenetik azken une arte sonetoen idazketari ez ziola utzi. 1954an bere poesia idazketaren abentura hasi zuenetik aurrera sonetoak etengabe egongo dira bere lanean... Baina horrek ez du esan nahi ez dagoela aldaketarik.

Lehen sonetoak, aurkezten ditugunak izan ezik, euskaraz idatzi eta eman zituen argitara. Guztira zazpi ezagutu ditugu garaiko aldizkarietan emanak, *Euzko Gogoan*, *Eganen* eta *Karmelen* 1954 eta 1958ko urteen artean. Horietariko batek baina “XXXI” izenburua du, eta ez dakigu 31 ote ziren guztira idatziak zituenak. Badakigu, aldiz, *Sonetoak* deituriko liburua argitaratu nahi izan zuela, edo asmoa erakutsi zuela 1956an. Soneto hauen eragin nagusia Miguel Unamuno dugu, eta ez da harritzekoa bere poesian behin eta berriro ageri dituen eragina eta idazlea baita.

Bigarren aro batean, berriz, *Euskal Harria* liburuako “Hirugarren parte” osatzeko 26 soneto paratu, prestatu zituen Arestik gazteleraz. Jakina denez, 1967an lehen aldiz argitaratu zuenean, *Euskal Harria* liburua guztiz desitxuratua eman zuen. 120 poema bildu behar zituen liburuak, erdia eskas argitaratzea baimendu zuen zentsurak. Egileak aipaturiko lau zatien berri ez zegoen inon eta soneto batzuk eman zituen argitara edizioan, baina inguru testualik gabe. 1986an argitaratu zuten Karmelo Landak eta bere lankideak, Joan Mari Torrealdaireren laguntzari esker, zentsurako artxibategitik erreskataturiko Arestiren benetako proiektua, benetako *Euskal Harria*. Liburu horretako sonetoak beste joera batekoak dira, sozialak, eta hemen gidari nagusia Blas de Otero izan zen.

a) Lehen aroa

Gabriel Aresti euskaraz idazten hasi zeneko lehen berria Euskaltzaindiari egindako gutun batean aurkitu dugu:

Bilbao, 8/ VII/ 1954

Apreciables señores:

Habiéndome enterado de que han abierto ustedes un certamen literario vasco, me dirijo a ustedes con el fin de rogarles tengan la amabilidad de comunicarme las condiciones de tal concurso, pues tengo varios trabajos hechos por mí en lengua vasca, y me gustaría saber si alguno de ellos entra dentro de la categoría de los exigidos por ustedes.

Espero que esta pequeña y modesta demanda mía no les sea engorrosa, y agradeciéndoles de antemano su amabilidad,

Les saluda atentamente,

Gabriel Aresti Seguro (Aresti 2016: 126-127).

Uztailean idatzi zuen gutuna. Uda horretan badirudi lanean aritu zela, eta azaroan aurkitu ez den Arestiren gutun bati edo, agian, Alfontso Irigoien bidez bidalitako gutunari erantzunez, Andima Ibiñagabeitiak honela idazten dio Bilbora:

Emen ditut zure idazlan bikaiñak, Irigoien adiskideak igorrita. Eztitan irakurri ditut eta biotz dardaraz. Idazle polita zaitugu eta gure euskera errezi menderatu duzu, ez-oitua zure adiñekoen artean. Poemak batez ere, ederrak eta xotillak (Kortazar 2016 a: 555).

Aipaturiko poema horiek *Euzko Gogoan* argitaratuko diren “Dance dans la prière” eta “Godalet dantza” dira, zalantzarik gabe (Aresti 1986 1: 8-13). Prosa lana Karmelo Landak Arestiren *Literatur Lanak* bilduman *Narratiba* atalean agertu zituen “Prelude a la Musique de la Dance” eta “Hasarre dantza” (1986 6: 45-46) dira ziurrenik.

Ziurrenik sail horretakoa da Joxe Azurmendik gogora ekarri duen “Quatrième mouvement presto” poema ere, Arestiren hitzetan argitaratu zuen lehen poema omen zena:

Arestik berak uste zuen, lehenengo lan argitaratua, hots, bere “tintazko bataioa”, Karakas-eko Eusko Gaztedi aldizkarian eduki zuela. Aldizkari hori begiratu dut eta Gabrielena izan behar duena, nik uste, “Quatrième mouvement presto” poesia da, in Eusko Gaztedi 37 (ilbeltza 1955 enero) 3, “bertsolaris” atalean, sinadura gabe (Azurmendi 1991: 129).

Poema hori Azurmendik Susako edizioan kokatu du:

Poesia, Susa-ko Obra Guztien bilduman, vol. I, 14-16 orrialdeetan, “Egin ezpahitu nire nahia” deritzona da funtsean, aldetatxo batzuk ageri dituela (Azurmendi 1991: 30).

Kontua da baina, handik gutxira, abenduan, Arestik eskerrak emanez erantzun ziola Andima Ibiñagabeitiri:

Ezin gogora zenezake zein atseginez rezebi nuen zure gutuna. Laket haundia eman dit nire poesi apalak gaitzetsi eztituzula iakiteak. Badakit gauza asko balio ez tutelatela, eta horixegaitik nire eskerronik beroena emaiten dizut. Baina hoiek nire arimaren zati bat daramate, eta hala eztirela osoz arbuigarriak pentsatzen dut. Baina batez ere emaiten dizut nire eskerrona hain gizabidetsu zarelako, nire euskal kemenari indar berri bat mailegatzeko, argitaratzen baitituzu zure errebista txukun-haundian nire olerkiak (Kortazar 2016 a: 565).

Gainera gutunak aitorpen garrantzitsu bi eman ditu Arestiren biografia eta euskalduntze prozesua ulertzeko. Euskara berak bakarrik ikasi zuen, irakaslerik gabe, Bizkaiko Aldundiko Liburutegiko euskal klasikoak irakurritz, eta gainera ez zuen garaiko euskal literaturarik ezagutu. Urte horretan baina, liburuez gain, adiskideak ere baditu euskal munduan

eta garaiko literatura ezagutzen hasia da, Euskaltzaindian maiz egiten dituen irakurketen bidez. Muga urte horretan bada, Aresti Aldundiko Liburutegitik Euskaltzaindira eman zuen pausoa, eta bakartasunean izatetik adiskideen abarora, euskaltzaletasunean behintzat.

Bigarren gutuna zuzendu zion Guatemalara Arestik Andimari 1955eko maiatzean, lehena idatzi zuenetik bost hilabete gerora. Soldadutza hasi zuen martxoan eta, egoera nahiko ona bazuen ere, ez zuen izan idazteko asti handirik ordu arte. Soldadutza dela eta honela deskribatu zuen aldi hori Anjel Zelaetak:

Soldaduska egiterakoan Gabriel Arestik ez zuen zortetik gaiztoena izan. Kanpamendua egin ondoren, gainetiko guztia Bilbon egin zuen. Gobernu Militarrean, Jose Ignacio Gorostiza arkitektoaren bitartekotasunari esker (2000: 23).

Kanpamentua Urduñan egin zuen, dirudienez bi-hiru hilabetez, eta gutun horretan zein majo bizi den azaldu zion bilbotarrak Elantxobeko semea zen Andimari, Bilbon zela eta arratsaldeak libre zituela kontatzen ziolarik. Baina, biografiaz gain, literaturari buruzko berri oso garrantzitsuak eman zizkion Arestik. Bere asmoen berri jakingarriak.

Garai horretan poema liburu bi zituen gogoan Bilboko poetak, bere kasako metrikaz moldaturiko poemak eta asmo horri *Rhapsodiak* izenburua ematekoa zen:

Nik asmatutako poesiako suerte berri bat, Rhapsodiak izendatzen dudana (Kortazar 2016 a: 567).

Asmatutako poesia suerte berriaren adibideak dira, dirudienez, *Euzko Gogoan* agerturiko poema horiek. Begi-bistakoa da metrika berezi batez eginak direla, baina, argudio horren kontra esan dezakegu bidali zituenean ez zuela asmoa aipatu. Agian, lehendabizi bidali zituen eta ondoren sortu zitzaion liburu osatzeko asmoa, zeren, beste aldetik, asmatutako zati biko liburu horretan *Sonetoak* deiturikoak zuten lehentasuna.

Irakurri dezagun gutunaren zatia osorik:

Orain [Bilbon dagoen bitarteko soldadutza garaian] izkribatzeko oporra badadukat, eta liburu bat argitaratzeko asmoan nago, nihor orain arte abiatu ezten bide baten, sonetuak. Estatuaren baimena lortzen badut, eta gero egiteko dirua iaresten badut, berze behaztopa harririk ezpadut kausitzen, argitaratukoitut nire sonetuak, eta batera nik asmatutako poesiako suerte berri bat, Rhapsodiak izendatzen dudana (Kortazar 2016 a: 566-7).

Soneto osaturiko liburu argitaratzea zen bere asmoa, eta “batera”, liburuaren bigarren aldea balitz bezala edo, “Rhapsodiak”. Ikusten dugunez, bakantasunaren kontzientzia ageri zuen Arestik idatzi zuenean soneto osaturiko liburu ez zela Euskal Herrian euskaraz agertu: “Nihor orain arte abiatu ezten bide baten”.

Gainera bazekien bide berriak asmatzen ari zela moralaren aldetik:

Idazten dudana ezta osorik orthodoxo, Argentinako Garrigak dinoenez, bada bidali neutsozan lauzpasei sonetu, ausartatxoak (berak errana) zeritzoenak. Tamala da euskaltzaleek oraindino ez ulertzea gauza bat dela elertia eta bertze bat diferente moralitatea eta erleginoa (Kortazar 2016 a: 567).

Aipuan berri bi berezi behar ditugu: lehena, biografikoa; bestea estetiko. Garrigari bidali dizkio “lauzpasei” soneto, eta beraz, Garrigaren artxibategira jo beharko genuke material horren bila. Gabino Garriga Buenos Airesen argitaratu zen *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos* aldizkariaren zuzendaria izan genuen 1950etik 1964 arte. Ez zen arraroa izan, bada, hara jotzea argitalpen eske, *Euzko Gogoara* egin zuen bezala. Gabino Garrigak maiz idatzi zuen euskal kulturaz eta literaturaz, batez ere, zuzendu zuen aldizkarian, nahiz eta bibliografia zen gehien landu zuen esparrua. Dirudienez, garai horretan Gabriel Arestik *Boletín* horren berri izan zuen; bertan idatzi zuen Norbert Tauerrek, adibidez, poeta berriaren arreta piztu behar zuenak. 1953ko uztaillean agerturiko Norbert Tauerren lehen artikulua esanguratsua izan behar zuen Arestirentzat, izenburua irakurriz beste barik: “La literatura vasca contemporánea vista por un vascófilo”. Bertan euskal argitalpenen aipamena (bai aldizkari zein nobela, poema liburu eta antzerkiena) egin zuen jakintsu txekiarrak. Artikulua euskararen batasunaren aldeko eskariarekin bukatu zuen. Hurrengo urtearen urtarrilean euskaraz eman zuen “L. Mendizabal’dar Ixaka”ren aldeko aipamena. Gainera 1954ko maiatzaren 10ean izendatu zuten Pragako euskaltzalea Instituto Americano erakundeko, Amerikako Eusko Ikaskuntzako kide eta 1955eko urriko zenbakian Institutu kide izendatzeko orduan egin zuen hitzaldia eman zuen argitara aldizkariak. Euskaraz egin zuen hitzaldi hori Norbert Tauerrek, eta bertan bere biografia akademikoaren berri eman zuen, euskaraz emandako artikuluen zerrenda eginez.

Bigarren zehaztapena estetikari dagokio. Arestik garbi du desberdinak direla artea eta literatura, eta Baudelairengandik aurrera egin zen artearen autonomiaren defentsa ez zela heldu euskal literaturaren eremuetara, eta oraindik, ikusten denez, artea erlijioaren legeekin baliozta edo gaitzesten zela. Esteban Urkiagak, Lauaxetak ere ikusi zuen arazo hori, baina Arestik gogorrigo ekiten die ondorioei, aipatzen duelarik horrela jarraituz gero ez dagoela modernitatearentzat tokirik euskal literaturan:

Zeren behatu dudanetik euskaldunen gogoa hertsia eta meharra da. Hontan finkatu izan da, ustet, gure kalte guztien sustraia. Egia, Khristo, Bethlehemena iaio dela, eta arrosak udaberrian ederrak daudela errateko gurago dut isildu eta mututu (Kortazar 2016 a: 567).

Rhapsodiak deituriko liburuaz ezer gutxi jakin badakigu ere, *Sonetoak* deitu dugun horretaz zerbait gehiago esan dezakegu. Batetik izenburua bera ere aldakorra gertatu zen. Horrela jarri zuen Arestik berak Juan San Martinek argitaratu zuen antologiarako aukeratu zuen sonetoaren buruan:

“SAGAR ZIMELAK bildumatik” (San Martin 1982: 20).

Juan San Martinek bilduma bateko hirugarrena zela gehitu zion ohar batean sonetoari:

Sagar ximelak bildumatik hirugarren sonetoa (Hamalauduna eta ez Amolandun, *Obra Guztiak* bildumaren lehen tomoko 114. orrialdean agertzen den bezala) (San Martin 1982: 50).

1954-1958 bitartean, hau da asmoaren berri eman zuenetik eta aldizkarietan ageri zen azkena eman zuen bitartean, bere lehen garaietan, zenbait soneto argitaratu zituen Arestik euskaraz. Lehen soneto bilduma “Maite-gurpila” deitu zuen eta *Euzko Gogoan* argitaratu 1955eko I-II zenbakietan 3. orrian. Hiru soneto dira eta gain-buruan azpi-izenburua: I. Itsasoa. II. Zerua. III. Legorra.

Hurrengo sonetoak argitaratzeko *Egan* aldizkaria aukeratu zuen. Eta hor emango dituz plaza, lehenak 1956ko maiatza-abuztuko alean. Pentsatzekoa da “Amalaudun bi” horiek (berez eta errakuntzez “Amolandun bi” gisa agertu zirenak bere *Obra Guztiak* lanean San Martinek ikusi zuen bezala) Andimari azalduko asmo horretakoak izatea.

1958an beste soneto bi eman zituen ezagutzera. Lehena “Nire gorputza” izenburuarekin *Karmel* aldizkarian. Bigarrena “XXXI” *Eganen*. Eta horrek eman dizkigu buruhausteak, hori baita *Sagar Zimelduak* bildumako hirugarren poema. Baina nola liteke XXXIgarrena den sonetoa hirugarrena izatea bilduma batean? Ez da baina hori galderarik xumeena kasu honetan.

Zer esan nahi du idazleak “bilduma” hitzarekin? Poema sorta bat, “Maite gurpila” bilduma, gehi “Amalaudun bi” gehi “XXXI” sonetoa? Edo gutxienez 31 sonetoz osaturiko liburu bat, han edo hemen argitaratzeko?

Garai horretan idatzita zuen guztia argitaratzen zuen poeta izanik Aresti, zaila da pentsatzea 31 soneto zituela prest. Beraz, sei sonetoz osaturiko bilduma zuen edo sonetoz eraikitako liburu osoa.

Ez dakigu oraindik. Ziurra da baina liburu oso bat eman nahi izan zuela Arestik sonetoz egina, eta hala aitortu ziola Andimari. Begibistan eredu bi zituen: Shakespeareren poesia alde batetik, eta ziurra da ezagutu zuela, bat behintzat itzuli zuelako eta argitaratu (Aresti 1986 8: 7), eta Miguel Unamunoren *Rosario de sonetos líricos* (1911) bestetik, biak sonetoz osaturiko liburuak.

Laburbilduz, *Obra Guztiak* lanak 6 soneto bildu ditu. “Maite gorpila” bildumak 3 dakartza, “Amolandun”ak beste bi, eta “XXXI” sonetoa azkenengoz. Karmelo Landaren edizioak zazpi: “Maite gorpila”, “Amalaudun bi”, “Nire gorputza” eta “XXXI”.

b) Bigarren aroa. Euskal Harria libururako sonetoak

Horiek dira *Maldan Behera* agertu orduko Gabriel Arestik ezagutzera ematen dituen sonetoak. Baina bere “antolojian” gazteleraz soneto bat eman zuen eta 13 bertso (zuzen diot) beste “sonetoa”, “PRIMERA VEZ EN CASTELLANO (poesía para la sombra de un camello)” izenburupean. Alde bi ditu moldapenak. Lehena “CUERPO DE HOMBRE” deitu zuen Arestik eta soneto osatua da. Bigarrena “SOBRE LA SUPERFICIE DE LAS AGUAS” poemak 13 bertso ditu (3/3/3/4), ez da berez sonetoa, eta metrika ortodoxoak ez luke sonetotzat hartuko. Dena dela, Arestik beti esperimentatu zuen sonetoarekin. Molde berekoa da “Antolojian” emandako “Euskal Komedia” deitu zuen poema: 13 bertso sonetoa (3/3/3/4). Bidenabar esan dezagun “Euskal Komedia” izenburupean poema desberdin bi idatzi zituela Arestik: aipaturiko hori, eta *Obra Guztiak* bilduman agerturikoa, Arestiren antzerki lan bat zela eta *La Gaceta del Norte* egunkarian kritika gogorra eman zuen Mikel Arruzaren (1890-1966) kontrakoa, dirudienez azken orduan *Harri eta Herri* (1964) liburutik kendu zuena (Sarasola 2016).

Juan San Martinek adierazi bezala, beste soneto batzuk ere idazti omen zituen Arestik:

‘Primera vez en castellano’ (poesía para la sombra de un camello) deritzan saileko ‘Cuerpo del hombre’ eta ‘Sobre la superficie de las aguas’ izenekoen bi zati dira. Ez dakit lehenago inon argitaratuak diren. Arestik, aldi baten gazteleraz idazteari eman zion eta beretarik zenbait gero euskaratu zituen; hala dira *Euskal Harria*-ko batzuk (1982: 50).

Euskal Harria, aurrerago adierazi dugun bezala, ez zen Arestik nahi bezala argitaratu zentsuraren erruz eta arduraz. 1986an ezagutu genuen Arestik zentsurara aurkezturiko lana, bere asmoa, bere benetako proiektua, poetak argitaratu izan nahi zuena (Aresti 1986 3).

Benetako *Euskal Harria* horretako hirugarren atala gazteleraz idatzi zuen Bilboko poetak. *Euskal Harriako* hirugarren partea “Poesía para Agustín Ibarrola” deitu zuen Arestik, eta zentsurara aurkeztu zuen gaztelerazko testu guztiak zituen jada euskarara itzuliak. Liburuaren hirugarren zati horretan ugari dira sonetoak, nahiz eta oso bereziak izan. Baina soneto gutxi batzuk baino ez ziren argitaratu 1967an eta edizioan garbi utzi zuen Arestik zein zen originala, gaztelerazkoa, bera baitzegoen eskumako orrialde bakoitian, eta ezkerrean euskararako itzulpena, nahiz eta ezjakin batzuk ez genuen garai hartan irakurketa

hori egin. Hona “Hirugarren partea”n egileak argitarazteko prestaturik zituen sonetoan zerrenda.

- *Sonetos de la Patria oscura*. Hiru soneto metrika aldetik zuzenak, salbuespena hirugarrena delarik. Tertzetoen azken bertsoak 4 eta 5 silabakoak dira.
- *La voz. La voz primero, La voz segundo* lerratzuz, sei dira guztira, eta metrika aldetik aldaketak egin ditu poetak.
- *Nerearen sonetoak*. Alabari eskainitako sailean sei soneto bildu zituen Arestik. *Primera vez Nerea ante el futuro* deitu zuen lehena eta hauek ere molde zuzenekoak dira.
- *Primer soneto rebelado* izenburuarekin hasten den “Soneto jazartuen” sailak 11 soneto bildu ditu. Eta izenburuak dioen bezala “jazartuak” dira metrikatik askatuak:

que hasta la rima fuera ya indultada,
que hasta el endecasilabo fuera de trece
sílabas, de trece sílabas, o de catorce,
de las que sean necesarias para

saber que el pueblo entiende que ya es libre,
este soneto, digo libre, digo
mi pueblo vasco encadenado, pobre (Aresti 1986 3: 127).

Guztira 26 soneto dituen bilduma horrek beste bidea erakutsi digu irakurleei. Arestiren poesia zabaldu aurretiko sonetoak Miguel Unamuno zuten aitzindari. *Euskal Herrikoak* aldiz, Blas de Otero.

2. GABRIEL ARESTIREN LEHEN AROKO EUSKARAZKO ZAZPI SONETOAK

Karmelo Landak bildu dituen zazpi sonetoak irakurtzen baditugu, eta ez da maiz egin hori euskal kritikaren alorren, ez baitago azterketarik haien inguruan, Gabriel Arestik bere lehen poesia aroan zenbait ezaugarri jakin erabili zituela esan dezakegu.

Sonetoak idazten eta argitaratzen dituen garaian kanpoko poeten itzulpenak ere plazaratu zituen Arestik *Euzko Gogoan*. Bizi zen giroaren eta bere zaletasunaren seinale ederra da Guatemalako aldizkarian agertu zuen lehen itzulpena soneto bat izatea, Shakespeareren CIXa hain zuzen ere, 1954an argitaratua.

Molde aldetik soneto klasikoak dira, bai egitura aldetik (kuarteto bi, tertzeto bi), bai metrikaren aldetik 11 silabatakoak. “Itsasoa” deitutakoak egitura hau du: ABBA/ CDCD/ EFF/ EGG, eta errima aldetiko aberastasuna aipatzekoa da. “Zerua” poemaren egitura hauxe

da: ABAB/ CDCD/ EFE/ GFG, honen bertsoak ere 11 silabatakoak dira. “Legorra”ren eskema berriz ez da aurreko horiekin banatzen: ABAB/ CDCD/ EFE/ GFG.

“Maite gurpila” hiru sonetoz osaturiko bilduma, hiru zatitan banandu du poetak: Itsasoa, Zerua, Legorra. Hasteko aipatu beharko litzateke Gabriel Arestik maite dituela hitz eta kontzeptu andanak, batasun semantiko baten inguruan eraikitako izen eta kontzeptu lerrokadak. Hemen munduko hiru elementuen aurrean jarri da nia eta hiru momentu desberdin deskribatu ditu. Sarrera moduan ageri den aipuan idatzi duen bezala, lanak badu zerikusirik Jean Paul Sartreren *Huis-clos* lanarekin. Hor gertatzen den bezala, hiru elementu daude (frantsesaren antzerkian hiru ziren pertsonaia nagusiak) eta hirurek nahi dute:

Hara hiru maitaleak: itsasoa,
Legorra, zerua: triangulu lokaitza (Aresti 1986 1: 17).

Hain zuzen ere, soneto bilduma honetan ere hiru pertsonaiok ezin dute maitasuna lortu, eta Jean Paul Sartreren antzerki lanaren esanahiaren beste agerpena litzateke bilduma, antzerki lanean ageri diren egoeren paraleloa. Hor dago ezina (“Maitasuna heldu ezin haratago”), hor joera existentziala (Eza/ beterik haren beretergoa?/ Beti nahiko-guretan iraun baleza!”).

Hiru sonetoetan ni poetikoak izadian ageri diren indarren deskribapena egin du, horiek bere barnean sortu duten emozioen berri adieraziz. Ni poetikoak hiru elementuen artean sortu diren loturen berri eman du.

Bildumaren zentzua, pertsonaien arteko maitasunaren ezina, lehen sonetoaren bertso hauetan ageri da:

Sinhets eztezaketek paradisoa.
Hauen elkar-nahia egiaz garratza (Aresti 1986 1: 17).

Adibidez, lehen sonetoan itsasoaren eta lurraren arteko maitasunaz ari da (“Itsasoak lur-nahia drauku bete”), bigarrenean ni poetikoak aitortu du “Hodeien bihotzaren naiz ezagutu”, eta Lauaxeta gogoratuz, “uhin artean igertan nintzen behin”, baina poemak itsasoaren eta zeruaren arteko banaketa baietsi du. Hirugarren sonetoan Legorrak, aldiz, beste norbait izan nahi du, beste norbaiten nortasuna lortu: “Zeru sakonaren izpilua”, beste zerbait aldatuko duena: “Arin baledi bere legortasuna”. Eta horrela doa maitasunaren gurpila pertsonaia batengandik bestearengana, bere ezina adieraziz.

Hizkuntza joera aldetik, Arestik hitz bereziak erabileraren alde ageri da: “Bosatu” (lur eremua jausi), “izingure” (Ezin gura), “egoatxak” (errekak), eta Lizardiren joera nabari zaio, batez ere hitzen batuketa egiten duenean (“Neurrigabekiro”, “udazken-arretsetan” “beretergoa”) nahiz eta hitz berezi eta ipar aldeko joerak ere nabari zaizkion. Ez dira ulertzeko errazak soneto hauek, eta joera iluna nabari zaie.

Naturaren pertsonifikazio, irudikapen mitiko eta kolosal joera telurikoaren ondoren, “Amaulaudun bi” sorta askoz ere argiagoa da.

Egitura metrikotik aztertutak, lehenak egitura klasikoa apurtu egin du eta kuartettoa, bi tertzeto eta kuartettoa agertuz Arestiren esperimentazio-bidearen berri eman du. ABAB/ CCD/ CDE/ FEFF. Bigarrenak betiko egitura arrunta darabil: ABAB/ CCDD/ EEF/ GGF. Biek 11 silabako bertsoak darabiltzate.

Lehenak subjektu poetikoak goizetik gauera egin duen aldaketaren berri eman du. Goizean “itzar/ haiduru/ kopet-argi, begi-zabal” ageri da ni hori; gauaz aldiz, “ukan baitut arrasti’ia negute”, “maingu, herbal, gor, karsoil, itsu, mutu” bukatu du. Sonetoaren 4/4/3/3 egitura klasikoa aldatu du Arestik, eta 4/3/3/4 jarri, poemak osatu duen kontrajarpenaren aldera. Hain justu hirugarren ahapaldia hasten denean, eta poemaren erdira heldu, “Baina” kontrajarria idatzi du poetak, egunaren eta gauaren arteko aldaketa azpimarratuz.

Mantentzen da Lizardiren hizkera, ez dira desagertu hitz konposatuak eta elipsiak, eta inoiz Lauaxeta gogora ekartzen duen bertsorik badago ere (“egunari natzaio”), Iparraldeko joera nabariagoa da eta Jon Miranderen lanaren traza hartu diezaiokegu poemari: hiztegian, bokalen desagerpen ugarian, eta batez ere, hain Baudelairena den “hélas” horren erabilpenean.

Bigarren sonetoak lehen horren beste aldea erakusten du; lehenean bere buruaren irudi irigarria agertu badu, ondokoan emakumearen irudia agertu du poetak, eta beraz, zail samarra da pentsatzea hiru soneto izateko ideia pean ondu zituela Arestik.

Lehen bertsoak adierazi du poemaren gai nagusia: “Gauza guztien izpiritua zara”, lora guztien bilketa eta lotura. Testuak bere barnean iturri baten agerpena eman du. Laugarren bertsoak haxe dio: “Zure urrin hortaz horditu naiz arras”. Noski “urrrin” hori “lurrin” hitzaren esanahiaz ulertu behar dugu, eta Kamelo Landak agertu zuen Pablo Nerudaren *Veinte poemas de amor y una canción desesperada* liburuaren itzulpen argitaratu gabea irakur dezakegu: “Trementinaz eta musu luzez hordirik”. Kontua da itzulpen hori datatua ageri dela, eta 1956ko maiatzean egin zuela poetak eta urte berean argitaratu zuela sonetoa. Agian, bada, Nerudaren poesia legoke horren azpian. Kontrajarpenez osaturik dago emakumearen irudi hori: “Gauzen tolesketa gaitza bezala,/ behin harroa, hurrengo apala./ Euritan triste, haizetan barreka:/ ur oliatuaz egin erreka”. Izenondokoen erabilpenak eta metaforen argitze prozesuak esanahien ulerkor egin dute poema. Dena dela, Gabriel Arestik jarraitu du hiztegiaren zailtasuna eta berezitasuna mantentzen: “arnotu” (*Orotariko Euskal Hiztegia* ageri ez dena); “akara” (“nardo” lorea aipatzeko) eta “urrrin” oso gutxi erabiliak, *Orotarikon* ageri ez diren “tolesketa” eta “edaskia” eta “gantzua”, “balsamoa” esateko. Hitz hori dela eta, *Orotariko Hiztegiak* autoritate gisa Aresti bera aipatzen du, beraz ezin dugu jakin nondik hartu zuen Arestik.

Elipsiak erabiltzen jarraitu du poetak. Ez da soilik “izpiritu” hitzaren lehen bokala jaustea, “batez” erabili ohi du “bat (ere) ez” adierazteko, eta beraz “batez zarela zimaurrea, gantzua” lerroa “ez zara bat ez zimaurrea, gantzua zara” gisa ulertu beharko genuke, nik uste.

“Nire gorputza” sonetoa *Karmel* aldizkarian argitaratu zuen Arestik 1958an. Gaia oso garbia da: poeta ehortzirik dago hobian neskatzaren errefusa dela eta. Jakina da Aresti gaztearen biografian ekintzarik nagusia izan zela Eusko Alderdi Jeltzaleko partaide zen Zubiri familiakoa zen maitale batengandik aldendua izan zela. Familiaren presiopean hautsi zela maitasun historia hori. Sonetoak, agian, poetaren sentimendu mundua agerian utzi du:

Nire neska lerdena. Eztaukat zer-egñik.
Eman zenidan pena eztut gal-erazi nik:
Nire errai sakonena odol-gabetu da (Aresti 1986, 1, 22).

Ahapaldien egitura klasikoa da: ABAB/ ABAB/ CCD/ CCD, kuarteto bi eta tertzeto bi, metrika ordea, ez da ohikoa. 11 silabako bertsoak izan ordez, Arestik 13koak darabiltza, zortziko txikiaren metrika erabiltzen balebil bezala, 7/6 zesura erabiliz.

Aurreko sonetoekin konparatuz gero, argiagoa da hau. Hiztegi aldetik “ilitza” hitza litzateke ilunena. Dagoen moduan ez da ageri *Orotariko Euskal Hiztegia*n. Izan daiteke “hil hitza”? Zaila da, baina, ulertzea “hil hitza” soinean hartzea. Soinean eramanez gero, zerbait materialeko behar luke esanahiak, nahiz eta zentzu metaforikoan posible den zerbait ez-materiala aipatzea. Gainera ordurako “h” letra ongi darabil Arestik, eta “hil” hatxerekin idazten du “Maite-gurpileko” lehen sonetoan: “Zuhaitz-enbor, abere-hil”. Beste hitz berezia “aatinik” da: “haatik”, edo “aatikan” gisa erabili dena euskal tradizioan, baina bertzio horretan *Orotariko*an ageri ez dena.

Horrez gain, Lizardiren eragina leundu egin bada ere, ez da desagertu, hitzen konposaketan, batez ere, nahiz eta oraingoak askoz ere argiagoak diren: gal-erazi, odol-gabetu. Badira hitz-joko eta ideia-jokoak, Arestirentzat hain lakat zirenak, edo kontrajarrenak, joko honetan bezala: ura garbia/ ez ogi zikina:

baina ez ogi zikinik,
Emaidazu, neskaxa, garbia den ura (Aresti 1986 1: 22).

Sonetoan, ordea, aipagarriena da *Maldan Behera* poemarekin duen lotura. Hemen bezala, han ere ni poetikoa ehortzia izango da eta poema honetan, “Zure maitea datza katabutan” aipatu bada, poema sinbolistaren “Partiera” atala honela hasten da:

Atabute honetan ehortzirik nago (Aresti 1986 1: 133).

Ez da antzekotasun bakarra. Esku artean dugun poeman, neskatzagatik haxe dio poetak:

Bekokian izotza ipini baituzu (Aresti 1986 1: 22).

Maldan Beheran, ordea, ni poetikoa loalditik itzartzen denean, bekokian izotzik ez duela ikusiko du:

Nire bekokian ezegoen izotza.

Teilatu batean erramu eta ereinotza

Nire gorputz gainean, zeuden hedatuak (Aresti 1986 1: 101).

“Nire gorputza” sonettoa, berriz, poema sinbolista nagusiarekin loturan eta haren lehen zantzua dela aipatu beharko genuke.

Aurrerago asko aipatu dugun “XXXI” sonettoa ere 1958an argitaratu zuen Arestik, baina *Egan* aldizkarian, eta ondoren 1982an plazaratu zen Juan San Martinentzat onduriko “Gabriel Aresti: Bere poesien Antologia laburra” lanean.

Euskararen aldeko eta erdararen erabilpenaren aurkako poema da Arestik idatzi duena. Metrika aldetik itzuli da lehen pausoetara, eta moldeak Bilboko poetak itzuli zuen Shakespeareren CIX sonetoaren metrika dakar gogora (eta gaur aurkezten ditugun sonetoetan erabilia): ABCA/ DBCD/ EBCE/ FF, hiru kuarteto eta pareatua bukatzeko eta bertsotan bezala azken mezua bidaltzeko:

Eztugu erdararik enzun gura

Hogen tipiak haundienak dira (Aresti 1986 1: 29).

Euskararen aldeko eta erdararen aurkako soneto horrek aurrekoekin lotura gutxitxo du. Ikuspegi telurikoa, maite sufrikarioa desagertu dira eta euskararekiko kontzientzia zabaldu du poetak. Kasu honetan urrun dira, neurri berean, Lizardirekiko atxikimendua eta hiztegi zailaz poetak zuen maitasuna. “Beta” hitzaren esanahiaren agerpen berezia izango litzateke arlo horretan aipatzeko dugun puntu bakarra. Edo “nahas-putzu” argi hori.

Jarraitzen du Arestik, ordea, bere estiloko beste ezaugarri batzuk erabiltzen. Metrika eta joskeraren arteko lotura izango litzateke bat. Ikus dezagun lehen ahapaldia:

Ernerik genituen belarriak:

Hala ere eztugu ezer ulertan,

Erdaraz mintzatzen baizitzaizkigun,

Nahas-putzu zituen eztarriak (Aresti 1986 1: 29).

Ahapaldia bitan banandurik ageri da. Lehen bertso bietan esaldi nagusi bi. Beste bietan menpeko bi: lehena kausazkoa (baizitzaizkigun), bestea erlatibozkoa. Dena dela, zangalatraua han hemenka ageri da:

Enzute hartan ezkerki bekatu

E’iten genuen (Aresti 1986 1: 29).

Dena dela, joera berria nabari zaio poetari poema horretan: esaldi borobilaren jainua, esaldi indartsuaren beta, errepikatuko ditugun azken bertso bietan:

“Eztugu erdararik enzun gura”.

1953an idatzi zituen soneto biok Arestik. Eta bere erlijio liburuan ahaztuta utzi. Erlijio liburua Jose Ignazio Gaubekari utzi zion eta haren etxean agertu zen, baina Maria Victoria Gaubekak ongi gordeak izan dira harrez gero bai liburua, eta batez ere poemak.

1946ko ekainaren 1ean gainditu zuen poeta izango zenak Escuela de Altos Estudios Mercantiles de Bilbao deiturikoan sartzeko Sarrera azterketa (1. eranskina). Espedienteak aurreko urteko notak ere jaso zituen, badirudielako 45-46 ikasturtean derrigorrezkoak ez ziren ikasketak egin zituela. Espedientearen N(o) O(bligatorio) markaz ageri da ikasturte hori, agian, libre gisa egin zuelako, 3 ikasgaietatik 2 gainditu gabe utziz iraileko azterketarako. Baina hasi 46-47 ikasturtean hasi zen Aresti Elkano kaleko eskolan ikasten, eta agirian orduantxe jartzen diote fitxa zenbakia (13698). Urrikoa izanik, irailean 12 urte izango zituen Arestik. Ez zen arraroa eskola horretan oso goiz ikasten hasteko jarrera. Eskolak institutura joan ordez han ikastea erabakitzen zuten mutikoak onartu ohi zituen. Ez zen oso aipagarria izan Arestiren espedienteak. Ikasketak nahiko txukun hasi bazituen ere (lehen urtean 4 “Oso ongi” eta 2 “Nahikoa” jaso zituen), “Bikain” hiru aldiz, bi frantsesean eta bat takigrafian (bigarren deialdian, baina). 1950ean lortu zuen “Perito mercantil” titulua, 17 urte betetzeko zela Urriaren 3an.

Ondoren Eskolan jarraitzea erabaki zuen, baina aipagarria da “Profesor Mercantil” titulua lortzeko urte bi behar zirela eta lehenean 1950-1951an, Arestik huts egin zuela ikasturtean, gai bakarra gainditu zuelako (“Legislación mercantil comparada”), eta beraz, errepikatu egin behar izan zuela lehen ikasturte hori. “Profesor Mercantil” titulua ikasturte bitan lortu ordez, hirutan egin zuen Arestik. Ez dakigu, baina, zer gertatu ote zen Arestiren bizitzan ikasturtea ia osorik hutsean uzteko.

Zazpi urteko ikasketak egin ondoren, 1953an lortu zuen “Profesor mercantil” izatea, hain zuzen ere ekainaren 10ean, 19 urteko zela oraindik. Titulu horren ostean “Intendente mercantil” izateko ikasketak hasi zituen Arestik, dirudienez Eskolatik kanpo, berriro ageri delako N.O. laburdura bere espedientearen eta ikasturte batean egin nahi izan zituen ikasturte biak. Arrakasta handirik gabe, alabaina. Bakarrik gainditu zituen “Maria” zirenak, erraz gainditzekoak: “Educación Física”, lehen eta bigarren mailak, “Formación política”, “Oso ongi” lortuz bigarren mailan eta “Religión primer curso”, bigarren mailan ez zuen ikasgaia gainditu. 14 gaitik 5 gainditu zituen. Bigarren deialdian,

3. SONETO BI / DOS SONETOS

irailean, gai bi gainditu nahi izan zituen poetak eta haien azterketara aurkeztu zen, baina “Gaizki” nota lortu eta hortxe bukatu zen Arestik eskola hartan egin zuen bidea.

1953ko otsailean Aresti eta bere kidea, Jose Ignazio Gaubeka “Profesor Mercantil” tituluko azken urtea egiten ari ziren. Ikasturte horretan ikasgai hauek eduki zituzten lantzeko:

Fijación de Aduanas.
 Contabilidad de Empresas.
 Contabilidad pública.
 Alemán, segundo curso.
 Religión, segundo curso.
 Clase de conjunto (Profesional).
 Formación política, segundo curso.
 Formación física segundo curso.

“Religión, segundo curso”ko eskola liburuan gorde zituen poetak soneto biak. Dena dela, oso esanguratsua da zer jarri zuen bilbotarrak liburuaren lehen orrian:

por razones ajenas
 a su voluntad
 y durante el periodo
 escolar 1952-1953
 pertenece este libro a
 GABRIEL
 M. ARESTI
 SEGUROLA.

Gabriel Arestiren umorea eta ironia ageri dira esaldian, eta bidenabar, erlijioarekiko duen galderen eta zalantzen berri eman du “por razones ajenas a su voluntad” horrek. Behartua erlijioa ikastera, nonbait. Hori horrela balitz, poetak erlijioarekiko izan zituen duda-mudak oso goiz hasi zirela adieraziko luke erlijio liburuan jarritako jabetza ikurrak.

Lehendabiziko sonetoa, 1 zenbakia duena, maite-kanta da. Poetak kantua ondu nahi dio maiteari, eta kantu horrek izan dezala zerbait lurreko, zerbait zeruko.

Lehen sonetoaren ezaugarri nagusia metrikari legoke. Sonetoak ohi duen 4/4/3/3 egitura jarraitu ordez, 4/4/4/2 moldea ageri du, bestela esateko, hasiera-hasieratik du Arestik bere idazkerarako moldea eteteko joera, ohikoa ez dena bilatzeko atrebentzia. Edo bestela esateko, esaldien batasunak agindu du ohikoa den metrikaren gainetik¹. Egitura

¹ Espainiako literaturaz aditua den eta Euskal Herriko Unibertsitatean Espainiako Literaturako irakaslea izen zen José Javier Rodríguezek (1963-2019) haxe idatzi zidan gaia aipatuz: “Por los datos que me das, parece que la estructura externa de los dos sonetos es

hauxe da: ABBA/ ABBA/ CDCD/ CD, eta esan dezakegu euskaraz errimak aldatzeko joera badu ere, poeman errima mantentzeko modua duela, hiztegi handiagoa ezagutuko balu bezala, errima gutxiago eta hitz errimadun gehiago erabiltzeko gai balitz bezala.

Arestik lehen kuartetoan poemaren gaia azaldu du: mundutarra den maitasuna (“nuestro amor terreno”) jainkotiarra den izpirituarekin lotu nahi luke kantu batean.

un canto [...]
que embriagara nuestro amor terreno
con el espíritu del divino llanto.

Kantu horrekin nahi luke, era berean, grina (“desgarrar el manto [del] eterno seno”) eta santua den sukarra, eldarnioa lotu.

Con él quisiera desgarrar el manto
que cubre el aura del eterno seno
con él quisiera deslizar el cieno
de la locura del delirio santo

Horretarako paralelismoa darabil, “Con él” bi aldiz aipatuz, kantuak lortuko luke, beraz, maitasuna agertu eta santua den sukarra agerian utzi.

Hirugarren kuartetoan, kantua lortuz gero gertatuko dena agerian utziko da, kontraesanak batu egingo dira; kantua lortuz gero, esan gabe den maitasuna ziurra izango da, eta begiek ez dute zalantzarik izango. Barne/kanpo kontrajarpenez gain, ahapaldiak zalantzaren eta ziurtasunaren arteko kontrajarpena lortzen du.

Bertso biko azken ahapaldiak zerutarraren eta lurtarraren, izpirituaren eta haragiaren, santutasunaren eta desioaren arteko batasuna azpimarratu du, grina aingerutu denean, hain zuzen ere maitegatik egin den kantuak bere helburua lortu duenean:

se viste de ángel mi pasión desnuda.

clásica (ABBA ABBA CDC DCD), pero que la estructura sintáctica no se acomoda a ella: en el primer soneto, porque hay un período que abarca el primer terceto y el primer verso del segundo terceto, y otro período que abarca los dos versos finales (CDCD CD); y en el segundo soneto, porque ninguno de los límites de los períodos coinciden con los de las subestrofas (ABBAA BBACD C DCD). Es un aspecto formal en el que yo siempre me fijo y en el que hago fijarse a los estudiantes. No me suenan esos experimentos estructurales en el período clásico, pero seguramente se pueden hallar ensayos afines a partir de Rubén Darío [...] Figura un soneto de Unamuno en que se diluyen con encabalgamientos las pausas entre las subestrofas. He repasado rápidamente los poemas suyos que tengo en casa y he comprobado que, en efecto, compuso varios sonetos en los que juega a la discordancia entre la estructura métrica y la sintáctico-semántica; también gusta de aislar los dos versos finales, a la manera de Shakespeare”.

Euskaraz onduriko lehen soneto haiek hemen entzuten den soinuaren oihartzuna dute nonbait. Ikus dezagun. Arestik maite du kontzeptismoa, ideien jokoa, kontrajarpenen batasuna. “Amalaudun bi” sorta haren bigarren sonetoak bertso hau zeraman:

Zure urrin hortaz horditu naiz arras.

Eta lerro horrek badu beste honekin loturarik:

lleno de aromas de dulzura lleno
que embriagara nuestro amor terreno.

“Lurruna” eta “horditu”, berriz, batera bertso batean.

Horretaz gain, Arestik maite du, euskaraz egin zuen bezala, hitz bereziak eta gutxi erabiliak agertzea. Hona hemen, gazteleraz poema honetan agertzen direnak, eta esanahiak Real Academia Española-ko hiztegitik hartuak:

Deliquio: Desmayo. Éxtasis. Arrobamiento.

Livor: Malignidad, envidia, odio.

Oso hitz bereziak dira. Baina garaian ongi erabiliak. Real Academia Española-ko DIRAE (Diccionario Inverso de la Real Academia Española) orria (<https://dirae.es/palabras/deliquio>) ikusiz gero, konturatuko gara “Deliquio” hitza maiz erabili zela XX. mendeko 40ko hamarkadan (2. eranskina).

Hona erabilpenaren agerbidea: 1945ean dezentet erabili zen, eta pixkanaka galtzen joan zen hitza. Real Academia Española-ko CREDA (Corpus de Referencia del Español Actual) orria begiratuz gero, hauek dira emaitzak²: Zunzunegi nobelagileak erabili zuen maiz *El Chipichandle*. *Acción picaresca* nobelan eta Carmen Laforetek *Nada* nobelan. Unamunoren lanetan ageri da, *En torno al casticismo* obran, baina ez dago dokumentaturik poemetan.

“Livor” gutxiago ageri da, baina Quevedok bi-hiru aldiz erabili zuen, eta sonetoaren tonu kontzeptista kontuan hartuz, agian bera liteke iturria. Baian Góngora poetarengan ere aurki dezakegu bi aldiz.

Baina iturriak aipatuz, José Javier Rodríguez irakasleak pista ederra eman zidan. Bere ustetan bertso birekin bukatzen den sonetoa asko erabili zuen Shakespearek; lehen oin-oharrean ikusi duguna errepikatuko dut hemen:

Unamuno también gusta de aislar los dos versos finales, a la manera de Shakespeare (Rodríguez 2019).

2 Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea den Isabel Echevarriak gomendatu zidan orri hori erabiltzea. Eskerrak zor dizkiot berari, asko lagundu zidalako lanean.

Berririo joan naiz Arestik itzuli zuen Shakespeareren poema ikustera, eta hara non itzulpen horretako sonetoak ere molde haxe darabilen, bertso birekin bukatzen den moldea. Kate metriko zuzena dirudi Shakespearerengandik Arestirengana.

Bigarren sonetoa askoz ere aberatsagoa da egitura aldetik. ABBA/BBACD/ C/ DCD. Bost bertsoko estrofa bi, bakarreko bat, eta tertzetorekin bukatuz egitura berezia aurkeztu du Arestik.

Lehen poeman maitaleak ez bazion erantzun poetak egindako erreguari, bigarrenean erabatekoa da ukazioa, eta maitaleak ihes egin dio poetari:

¿Por qué me ignoras en mi noche austera?
¿Por qué te muestras tan incoherente?
Te has ausentado de mi triste vera
tan sigilosa solapadamente...

Berririo bukaeran ageri da poemaren gai nagusia. Testua, baina, askoz ere bihurriagoa da egitura sintaktiko aldetik. Lehen sonetoan ageri ziren paralelismoak leundu egin dira honetan eta soilik azken ahapaldi bietako hasierak eman du paralelismoa “¿Por qué?” bikoitz horretan.

Esanahiari erreparatuz gero, poemak neskatzaren ukazioa azpimarratu du: “No has escuchado”, “desdenes sin piedad”, “la vida es huera/ y no es posible reformar su ambiente”... eta bukatzeko neskatzak egin duen adioa.

Hiztegi aldetik, badirudi Arestik aurrekoan baino errazagoa darabilela, baina lehen soneto hartan izenak baziren bereziak, hemen izenondoak dira bitxiak. Hona hemen haien zerrenda:

- Dolencia occisa.
- Viento intonso.
- Celerada prisa.
- [Irse] solapadamente.

Gaur egun ezagunak ditugu “occisa” (RAEren hiztegian “Muerto violentamente”) edo “solapadamente” (“Con cautela o ficción, encubriendo o disimulando algo”), ez da gauza bera gertatzen “intonso” (“Que no tiene cortado el pelo”). Baina baita ere “Ignorante, inculto, rústico”) edo “celerada” (“Mavado”) hitzekin.

CORDE orrialdera jo dugu erabilpen historikoa ikusteko, eta daturik harrigarriena hitz honekin izan dugu. Real Academia Españolako iturri horren arabera 1958 urtearen inguruan oso erabilia izan zen, nahiz eta hiztegiak berak ez dela askorik erabiltzen aipatu.

Bigarren sonetoak ez du hiperbatona erabili. Ez du kontzeptismoa azken punturaino eramane. Esaldiak ongi moldatuak daude, nahiz eta askotan esaldia alferrik luzatu duen, genitibozko “de” preposizioa erabiliz. Adibidez perpaus honetan:

No has escuchado la dolencia occisa
del acre acento de mi humilde queja.

Poemaren egitura nagusian ezaugarri sintaktikoa gailendu da: Lehen ahapaldian esaldi nagusia dago, menpeko biz lagunduta eta hirukoitasuna sortuz: esaldi nagusia (No has escuchado), erlatibozkoa (que el viento aleja), denborazkoa (hasta perder). Bigarren ahapaldiak ere esaldi bakarra ageri du: nagusia (la sutil madeja semeja) eta denborazkoaren ondoren (cuando comprendo) konpletiba substantiba bi (que la vida es huera / y [que] no es posible).

Esaldi trinko horien ondoren poetak galdera nagusia eman du bertso bakar batez:

¿Por qué me ignoras en mi noche austera?

Hurrengo tertzetoko lehen bertsoak errepikatu egin du esaldia, indartuz haren esanahia:

¿Por qué te muestras tan incoherente?

Poemako azken bertso biek esanahia garbi uzten dute, maitaleak joatea, ihes egitea erabaki duela azaldu dutenean.

Soneto honetan Arestik garrantzi handia eman die izenondokoei. Esan dezakegu ez dagoela izenik bere adjektiborik gabe. Zerrenda luzea da: dolencia occisa, acre acento, humilde queja, viento intonso, inhábil; celerada prisa, mar sumisa, sutil madeja, desdenes sin piedad, loca risa, noche austera, [tu] incoherente, triste vera, [tu] sigilosa.

Puntu honetan ez dago aldaketarik lehen sonetotik. Han ere aurkitu dezakegu “de...de” pareia:

de la locura del delirio santo

Eta beste adibide gisa:

un canto lleno de aromas de dulzura lleno.

Eta adjektibizazio etengabea: amor terreno, divino llanto, eterno seno, delirio santo, deliquio informe, alma muda, livor deforme, constante duda, canción conforme, pasión desnuda. Ez dira gutxi (10), baina kopurua ez da heldu bigarren sonetoan erabili denera (13).

Ez du, baina, metafora handirik erabiltzen eta musikalitatea ere arrotza da. “Se viste de ángel” izango litzateke Arestik uzten duen metafora ez osoaren adibide ederra. Baina kontrajarpenak eta zenbait paralelismok ematen diote zentzu estilistikoa poemari.

Lan honetan Gabriel Arestik 1953an idatzi zituen eta gaur arte galdurik ziren soneto biren berria eman nahi izan du. Zeintzuk dira poema horien balio nagusiak? Dударik gabe, orain arte ezagutzen ditugun Bilboko poetaren lehen emaitzak dira. Balio historikoa dute, zalantzarik gabe, bere lanaren sorkuntza urtebete lehenagora ekarri dute, gazteleraz egonik bere hizkuntza jarraibidearen berri eman digute.

Balio estetikoa ere bai. Alde batetik, bere irakurketen berri eman digute, Shakespearen sonetoak aurrean, metrikaren erabilerak salatzen duenez, beste alde batetik, bere esperimentazio gogoia hasiera-hasieratik erakutsi zigun Gabriel Arestik, sonetoen metrikarekin jolastuz, ahapaldiekin esperimentatuz.

Gai aldetik, Gabriel Arestiri lehen aroan atsegin zitzaizkion maitalearen ukazioa eta errefusa ditu gai sakontze moduan. Baina gerora, maitasun apurketa biografikoa gertatu bazen ere, soneto biotan maitalea entelekia gisa ageri zaigu, irudi literario moduan, asmakizun gisa, eta ez gorputz-haragizko.

Ikusi dugu zein neurritan ageri den poeta hiztegi berezi eta arraroan interesaturik, gaztelera oso jasoa erabili du, garaian ezaguna zena, beharbada, baina gaurko zaharkitua duguna.

Guztiaren gainetik baina, soneto biok literaturan hasi berria zen idazle izan nahi zuen poetaren berri eman digute, poeta izango zen Gabriel Aresti handiaren berri.

ONDORIOAK

ARTXIBATEGIAK ETA
BIBLIOGRAFIA**Artxibategiak**

Gasteizko Eliz Barrutiko Artxibategia.

Euskal Herriko Unibertsitateko Artxibategia.

Euskaltzaindiko Artxibategia.

Egilearen lanak

ARESTI, Gabriel (1976): *Obra Guztiak I. Poemak I*. Jon Juaristiren edizioa. Kriseilu: Donostia.

ARESTI, Gabriel (1986 1): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Lehen poesiak*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, Gabriel (1986 6): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Narratiba*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, Gabriel (1986 8): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Itzulpenak (I)*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, Gabriel (2016): *Mailu batekin: Biola batekin*. Jon Kortazarren eta Paulo Kortazarren edizioa. Bilboko Udala: Bilbo.

Bibliografia

AZURMENDI, Joxe (1991): "Arestiren tintazko bataioaz", *Jakin*, 62, 129-142.

GARRIGA, Gabino (1958): "El euskera en América", *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, 44, 67-79.

KORTAZAR, Jon (2010): "El poeta Gabriel Aresti", *Cuadernos de Alzate*, 43, 68-101.

KORTAZAR, Jon (2015): "Las relaciones literarias entre Blas de Otero y Gabriel Aresti", *Ancia*. 8. 6-11.

<http://www.fundacionblasdeotero.org/images/documentos/ancia/Ancia-8.pdf>

KORTAZAR, Jon (2015): "Gabriel Arestiren poesia eta Gerra Zibila. *Euskal tragedia*". FERNANDEZ, Beatriz eta SALABURU, Pello (arg.): *Ibon Sarasolari Gorazarre. Homenatge. Homenaje*. Leioa: EHUKo Argitalpen Zerbitzua. 403-417.

KORTAZAR, Jon eta KORTAZAR, Paulo (2016): "Sarrera" in ARESTI, Gabriel (2016): *Mailu batekin: Biola batekin*. Jon Kortazarren eta Paulo Kortazarren edizioa. Bilbo: Bilboko Udala. 25-48.

KORTAZAR, Jon (2016 a): "Gabriel Arestiren lehen argitalpenaz berri

ezezagunak”. *Euskera*, 61-2, 551-567.

KORTAZAR, Jon (2016 b): “La poesía de Gabriel Aresti, un proceso de ideologización en la literatura vasca contemporánea” in KORTAZAR, Jon (Edit.): *Autonomía e Ideología. Tensiones en el campo cultural vasco*. Madrid-Franfurt: Iberoamericana-Vervuert. 73-110.

KORTAZAR, Jon (2017): “Introduction. Gabriel Aresti. From Symbolism to social consciousness” in ARESTI, Gabriel: *Dowhill/ Rock and Core*. Reno. Nevada: Center for Basque Studies. 1-17.

KORTAZAR, Jon (2017): “*Mailu batekin: Biola batekin* (1962), un libro desconocido de Gabriel Aresti”, *Pasavento*, V/2. 337-353.

KORTAZAR, Jon (2017): “La Guerra Civil en la poesía de Gabriel Aresti (1933-1975). *Euskal tragedia/ Tragedia vasca*”. Estudios literarios e campo cultural galego. En honra da profesor Antón Figueroa. *Cadernos sobre emerxencia cultural*. 5. 107-122.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORDE) [en línea]. *Corpus diacrónico del español*. <<http://www.rae.es>> [10-08-2019]

RODRIGUEZ, José Javier (2019). *Jon Kortazarri egindako mezuak*. 2019/05/03 eta 06

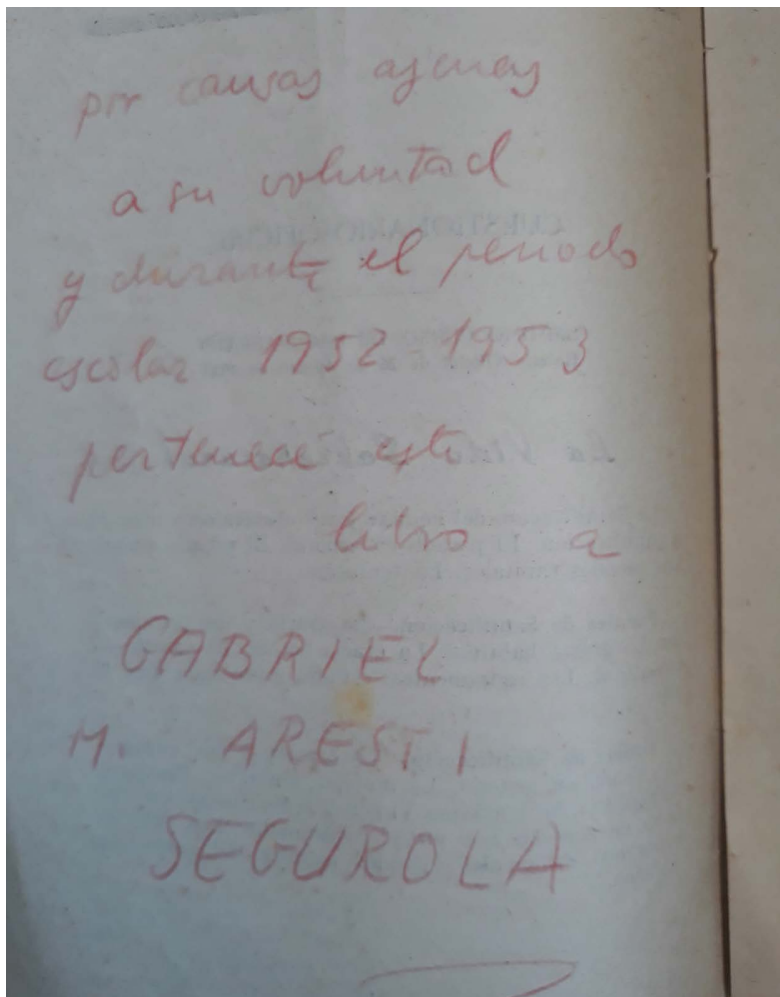
SAN MARTIN, Juan (1982): “Gabriel Aresti: Bere poesien antolojia laburra”, *Egan*, 1982, 13-57.

SARASOLA, Ibon (1976): “Hitzaurrea/ Prólogo” in ARESTI, Gabriel: *Obra Guztiak. Poemak I*. Jon Juaristi (arg.). Donostia: Kriselu. 10-99.

SARASOLA, Ibon (2016): “Gabriel Arestiren ‘Harri eta Herri’-tik desagerturiko bi poema”, *Berria*, 23/02/2016.

ZELAIETA, Anjel (2000): *Gabriel Aresti. Biografia*. Zarautz: Susa.

SONETO BI/DOS SONETOS

por razones ajenas
a su voluntad
y durante el periodo
escolar 1952-1953
pertenece este libro
a
GABRIEL
M. ARESTI
SEGUROLA

I

guy

Por ti quisiera componer un canto
 lleno de aromas de dulzuras lleno
 que embriagara nuestro amor terreno
 con el espíritu del divino llanto

Con il quisiera desgarrar el manto
 que cubre el aura del eterno seno
 con il quisiera deslizar el cielo
 de la louura del delirio santo

Y así librame del deliquio informe
 de muerte siempre con el alma muda
 mientras los ojos con livor deformes
 presentan siempre la constante duda.

Por ti resume mi canción conforme
 se viste de angel mi pasión desnuda.

Bilbao, 16/II/1953

Gabriel Charia cl. S.

I

Por ti quisiera componer un canto
lleno de aromas de dulzura lleno
que embriagara nuestro amor terreno
con el espíritu del divino llanto

Con él quisiera desgarrar el manto
que cubre el aura del eterno seno
con él quisiera deslizar el cieno
de la locura del delirio santo

Y así librarme del deliquio informe
de amarte siempre con el alma muda
mientras los ojos con livor deforme
presentan siempre la constante duda.

Por ti resuene mi canción conforme
se viste de ángel mi pasión desnuda.

Bilbao, 16/II/ 1953

Gabriel María A. S.

II

No has escuchado la dolencia ociosa
 del acre acento de mi humilde queja
 que el viento intonso sin cesar aleja
 con una inhabil celerrada prisa
 hasta perderla por la mar sumisa

En mi clemencia la sutil madeja
 de tus desdenes sin piedad semeja
 la incongruencia de loca risa
 cuando comprendo que la vida es huera
 y no es posible reformar su ambiente.

¿Por qué me ignoras en mi noche austera?

¿Por qué te muestras tan incoherente?
 Te has ausentado de mi triste vera
 tan sigilosa solapadamente...

Bilbao, 16/II/1953

Gabriel María M.-S.

II

No has escuchado la dolencia occisa
del acre acento de mi humilde queja
que el viento intonso sin cesar aleja
con una inhábil celerada prisa
hasta perderla por la mar sumisa

En mi demencia la sutil madeja
de tus desdenes sin piedad semeja
la incongruencia de loca risa
cuando comprendo que la vida es huera
y no es posible reformar su ambiente.

¿Por qué me ignoras en mi noche austera?

¿Por qué te muestras tan incoherente?
Te has ausentado de mi triste vera
tan sigilosa solapadamente...

Bilbao, 16/II/ 1953
Gabriel María A.-S.

1 ERANSKINA
GABRIEL ARESTIREN IKASKETEN AGIRIA
BILBOKO KOMERTZIO ESKOLA

N.º de la ficha 13698		ARESTIREN SAGUROLA D. GABRIEL MARIA		N.º del expediente 6223	
natural de BILBAO		provincia de VIZCAYA			
Verificó el examen de Ingreso, con la calificación de APROBADO en ESTA ESCUELA					
el día 1 de JUNIO de 19 46 Nació el día 14 de OCTUBRE de 19 38					
Cursos	Clase de enseñanza	ASIGNATURAS	CALIFICACIÓN EN LOS EXÁMENES		Observaciones
			Ordinarios	Extraordinarios	
1943-44	N. O	Marcelo de Dramática Española	P. Devuelto	Aprobado	13698
		Geografía general y especial de España	P. Devuelta	Aprobado	
		Elementos de Aritmética y de Geometría	Notable		
		Religión	Notable		
		Elementos Historia Universal y especial de España	Notable		
		Rudimentos de Derecho y Economía Política	Aprobado		
1946-47	O	Aplicación de Aritmética y elementos de Álgebra	Aprobado		
		Ortografía	Notable		
		Caligrafía	Notable		
		Cálculo Comercial	Notable		
1947-48	O	Economía Política y Estadística	Notable		14
		Física y Química aplicadas al Comercio	Notable		
		Francés, primer curso	Sobresaliente		
		Requisitos, tercer curso	Notable		
1948-49	O	Contabilidad general	Aprobado		
		varias materias con elementos de Historia Natural	Aprobado		
		Francés, segundo curso	Sobresaliente		
		Inglés, primer curso	Notable		
		Geografía, primer curso	Notable		
		Religión, cuarto curso	Notable		
		Aplicación de Aritmética y álgebra	Aprobado		
		Comercio y nociones de procedimientos industriales	Notable		
1949-50	O	Geografía Económica general y especial de España	Notable		
		Inglés, segundo curso	Notable		
		Regulación, segundo curso	No presentado	Sobresaliente	
		Religión, quinto curso	Aprobado		
		Clase de conjunto (Parcial)	No presentado	Aprobado	
1949-50		Revisión Parcial		Aprobado	
		3 OCTUBRE 1950			

Cursos	Clase de enseñanza	ASIGNATURAS	CALIFICACIÓN EN LOS EXÁMENES		Observaciones
			Ordinarios	Extraordinarios	
1950-51	O	Legislación mercantil cambiada	Aprobado	No presentado	
		Geografía económica de América	No presentado	No presentado	
		Algebra financiera	No presentado	No presentado	
		Administración económica	No aprobado	No presentado	
		Ensayos y valoración comercial de los productos	No aprobado	No presentado	
		Alemán, primer curso	No aprobado	No presentado	
		Religión, primer curso	No presentado	No presentado	
1951-52	O	Formación política	Aprobado		
		Geografía económica de América	Aprobado		
		Algebra financiera	No presentado	APROBADO	
		Administración económica	Aprobado		
		Ensayos y valoración comercial de los productos	No aprobado	APROBADO	
		Alemán, primer curso	Notable		
		Religión, primer curso	Aprobado		
1952-53	O	Educación Física 1	No presentado	APROBADO	
		Valoración de Aduanas	Aprobado		
		Contabilidad de Empresas	Aprobado		
		Contabilidad pública	Aprobado		
		Alemán, segundo curso	Aprobado		
		Religión, segundo curso	Aprobado		
		Clase de conjunto (Profesional)	Aprobado		
1952-53		Formación política, segundo curso	Notable		
		Educación Física segundo curso	Aprobado		
		Resolución Profesor Mercantil	Aprobado		10 JUN. 1953
CONTINUA EN LA FICHA 2					

on fecha _____ de _____ de 19 _____ trasladó este expediente a la Escuela de Comercio de _____

on fecha **23 SEP. 1953** de 19 _____ solicitó el Título de **PROFESOR MERCANTIL** Entregado en **30 DIC. 1953** de 19 _____

on fecha _____ de 19 _____ solicitó el Título de _____ Entregado en _____ de _____ de 19 _____

on fecha _____ de 19 _____ solicitó el Título de _____ Entregado en _____ de _____ de 19 _____

on fecha _____ de 19 _____ solicitó el Título de _____ Entregado en _____ de _____ de 19 _____

N.º del libro de calificación escolar	ARESTI Y SEGUROLA	FICHA 2	N.º del expediente		
	D. GABRIEL MARIA		6223		
natural de _____ provincia de _____					
Verificó el examen de ingreso, con la calificación de _____ en _____					
el día _____ de _____ de 195 ____ Nació el día _____ de _____ de 195 ____					
Grados FRAND: 8.675					
Cursos	Clase de enseñanza	ASIGNATURAS	Calificación en los exámenes		Observaciones
			Ordinarios	Extraordinarios	
1953-54 N.º 1		Formación política 1.ª	Aprobada		
		Relación primer curso	Aprobada		
		Organización y Administración de Empresas	No presentada	Suspense	
		Política económica de las principales Estructuras	No presentada	Suspense	
		Marketing Internacional mercantil	No presentada	No presentada	
		Estadística superior de Geografía	No presentada	No presentada	
		Educación Física 1.ª	Aprobada		
		Formación política, segundo Curso	Notable		
		Relación segundo curso	Suspense	No presentada	
		Benca y Boles	No presentada	No presentada	
		Política económica comparada	No presentada	No presentada	
		Geografía local	No presentada	No presentada	
		Historia del Comercio	No presentada	No presentada	
		Educación Física segundo curso	Aprobada		

FUENTE:
Expediente académico de Gabriel Aresti Seguro.
Archivo General de la UPV/EHU. Fondo Antigua Escuela de Comercio de Bilbao.
Serie de Expedientes de alumnos.

2 ERANSKINA

HIZTEGI BEREZIA.

RAE HIZTEGIA

I.

Deliquio:

Desmayo.

Livor:

2. m. Malignidad, envidia, odio.

Informe:

1. Que no tiene la forma, figura y perfección que le corresponde.

2. adj. De forma vaga e indeterminada.

Conforme:

1. adj. Igual, proporcionado, correspondiente.

2. adj. Acorde con alguien en un mismo dictamen, o unido con él para alguna acción o empresa.

3. adj. Resignado y paciente en las adversidades.

II.

Occiso:

1. adj. Muerto violentamente. U. m. c. s.

Intonso:

1. adj. Que no tiene cortado el pelo.

2. adj. Ignorante, inculto, rústico. U. t. c. s.

Acre

1. adj. Áspero y picante al gusto y al olfato, como el sabor y el olor del ajo, del fósforo, etc.

2. adj. Dicho del genio o de las palabras: Áspero y desabrido.

Celerada:

1. adj. desus. malvado.

Solapadamente

1. adv. Con cautela o ficción, encubriendo o disimulando algo.

GABRIEL ARESTIREN DOS SONETOS/ SONETO BI: HISTORIA. NOLA AURKITU ETA GORDE ZIREN

Itziar Sánchez Gaubeka

I

Armando Tejadak “Gauza sinpleen kanta” hartan bazioen norbera beti itzultzen dela bizitza maite izan zuen leku zaharretara, eta orduan-
txe konturatzen dela gauza maitatuak noraino aldendu diren.

Kantaren mezua 2018ko ekainean ulertu nuen Larrabetzuko Loroño auzoko baserri hartara itzuli nintzenean, niretzat oso presente dagoen iragan baten lekukoa gaur egun oraindik ere. Bertan umea nintzela, aste-buru askoan zehar koskortu nintzen istorioak entzuten nituen bitartean, ez egiazkoak agian, baina begi kliska egitea ahaztarazi zidatenak. Baserria inguratzen zuten lubakietako lurpean aurkitutako gerrikoen belarriei, gutunei eta kasko txekiarrei buruzko istorioak ziren, Euskal Herria Gerra Zibileko Nazionaletatik defendatzeko Burdin Gerrikoaren zati bat izandako lubakiak beraiek.

Baziren bi hamarkada leku hura ez nuela zapaldu. Halere, gizakiak badu gaitasunik 5 minutuan, instant labur batean leku batek urte luzez izan zuen garrantzia gogoratzeko, begiratze hutsarekin, denboraren azpilduretan erantsiak gelditu zaizkigun hainbat sentsazio berpizten duten usain horiek aditze hutsarekin.

Jakina, hainbat zaharberritze zirela eta, etxebizitza itxuraldatua zen, baina halere ezaguterraza, nahiz eta behin altsuma izan ziren zuhaitzek teiltatua gainditu eta ezagutzen ez nuen urmael batek sarrera apaindu. Lehengo hormak eta balkoiak bertan zeuden, hainbat hamarkadatan apaingarri, lekuko mutu izan ziren haiek, ni ondorengo naizen gizon-emakumeen belaunaldi oso askori lagundu zioten berberak.

Gure birramama Tomasa Echeandia izan zenaren aitak 1907an tatzatzaile baten zerbitzua kontratu zuen. Bere laguntzaile Ildefonso Gaubekarekin etorri zen. Horrela ezagutu zuten elkar gure birraitita-amamek, txiripaz, eta harrezkero Ildefonsok eta Tomasak bizikide izan ez ezik, une onak eta txarrak ere partekatzea erabaki zuten biziko ziren bitartean. Ezkondu zenean, amamak 19 urte zituen. Ordurako, bazen emakume gogor bat, irmotasun handikoa eta gorputz ikaragarrikoa, 180 cm.ko garaierak eta 100 kiloko pisuak egiaztatzen zuten bezala, Euskal Herriko matriarkatuaren benetako ordezkaria, emakume guztion ikurra.

Haren seme-alabetatik 5 ezagutu nituen: David, Primitiva, Jesús, Antonino eta Jose Ignacio. Ez nik, ezta berak ere, denborak ez ziolako

utzi, ez genituen ezagutu gazte edo erditzean hil zirenak, sukarrek zein gaixotasun sendagaitzek jota.

Hirugarrena, Jesús, gure aitita izan zen, Martina Villacián de Tertanga AMAMA izan zenarekin ezkondu zen. Bai, horrela, letra larriz idatzita: AMAMA.

Amama bere aitarekin joan zen nire aitik Tomasari aurkeztu zion egunean. Harrezkeroztik amaginarreba izango zuenak etxeko sarreran oraindik ere zutik dagoen zutarri txiki baten ondoan zegoela goitik oinetaraino begiratu zion. Berriz ere begiratu zion eta geroago bere aita-ginarrabakidea izango zenari halaxe hitz egin zion:

“Honen truke ez duzu asko eskatuko”

Aitagarrebakide izango zuenak, minduta, emakumetzar hark alaba Martina ganadua izango balitz bezala hartu zuelako halaxe erantzun zion:

“Andre hori, jakin ezazu: etxean dudan onena erango duzu”

Garai hartan, gure amama Martinaren etorrera zaplazteko modukoa izan zen, hots, talka kulturala gainerako guztientzat. Arabatik etorria zen euskaraz jakin barik Bizkaia sakoneko baserri horretan bizitzen gelditzeko. Bizitetxe hura zapaldu zuen lehen egunetik “La Castellana” goitzenarekin bataiatu zuten. Beraren gorputzak ez zuen zerikusirik bere amaginarrebarenarekin. Amama metro eta erdiko garaierakoa zen eta 50 kiloko pisura ez zen iristen. Hala eta guztiz ere, haize bortitza kontra izan arren denbora luzerik ez zuen behar izan agerian uzteko sakrifkatzea, gorputz eta arima aritzea eta lana gogor egitea ez dagoela ez izenen, ez eskemen, ez hizkuntzen, ez pisuen, ez neurrien mende; eta horrela jokaera eredugarritz irabazten joan zen eremuak ahalbidetu zuen garai hartan amama Martina eta birramama Tomasaren kulturen arteko elkarbizitza zein hizkuntzen arteko talka, finean, oztopoa ez izatea begirunean oinarritutako alde bien arteko kontsentsu batera iristeko. Irakaspen ederra gutako askok ikasi eta aberasteko modukoa gaur egun ere. Azkenean, garai honetan zein beste edozeinetan ere, norberak nahi eta sinesten duen guztia egonarriz eta adorez eskura dezake, denbora eman eta gogo handiak jarritz gero.

Urteak joan, urteak etorri, baserriko zein istorio honetako bizilagunak joan egin ziren. Azken maizterra gure aititaren anaia izan zen, Aitabixia, Antonino Gaubeka Etxeandia. Bakarrik gelditu zen. Berak hartu zuen amak jarauntsi zion guztiaren ardura: etxebizitza,azienda, lurrak, hainbat zuhaitz, hektarea, mendiak ...

Bizitza ez zuen inorekin partekatu, agian denborarik ez zuelako izan, agian ez zuelako pentsatu bizitza honetan zorigaitzak arinagoak direla baten batekin partekatzen direnean. Eta horrela aguretu zen, alkandora, mahoizko prakak eta asteburu guztietan egiten genizkion bisitak lagun zituela.

Bera hildakoan, 1998an, baserria salgai jarri behar izan zen. Bada, gauek goizera, presaka, arratsalde batean hustu behar izan genuen, gordeta zituen hainbeste bizitzako urteek merezi zuten arduraz egiteko denbora barik.

Bertan gelditu zen dena, baserri ondoko su batean. Hantxe bertan hainbat gauza desagertu ziren sua lekuko, hala erre zen familiaren historia zati handi bat, neurea, urte askotan herri honen historia zati bat izan zena.

Batzuetan zoriak jokaldi makurra egiten ei digu. Baina egun hartan ez zen horrelakorik izan. Egun hartan, zoriak opari bat egin zigun, nire amak, beharbada zerbait erreskatatu nahian, edozein gauza, inolako aukerabiderik gabe, tiraderen hondoetatik, armairu zaharretatik eta dena kiskaltzen zuen sute hartatik zenbait liburu eta gauzaki hartu zituenean, eta, beraz, agian salmentaren ondorioz baserria eta beraren historia galduko zuela sentitu zuen, baina, sinbolikoa izan arren, urte askoan haiekin guztiekin bizi izandako zer edo zer berarekin geratuko zela biziko zen bitartean.

Baina ustekabea urte asko geroago izan zen, berak poltsa hura, erreskatatutako altxor hura ikuskatzeko eta liburu haietako bat zabaltzeko denbora izan zuenean. Borges-en poema liburua zen. Denbora luzez argia ikusteko zain egon izan balitz bezala, orrien artean gordeta zegoen paper bat erori zen. Paper xume, zahar eta tolestu bat, non Gabriel Arestik eskuz poema bi idatzi baitzituen.

Eta horrela, menturaz, gure birraitita-birramamak ziren Tomasa Etxeandiak eta Ildefonso Gaubekak elkar ezagutu zuten antzera, geldi-geldika bizitzan zehar eroaten gaituzten “mentura horiek” direla kausa, testu hau idazten ari naiz gaur; izan ere, “menturaz” agertu zen paper zahar eta tolestu hark eragin du gaur liburu hau zure eskuetan izan dezazun.

Gauza sinple horiek, poliki-poliki agurtzen ditugun horiek, kasurik egin gabe, kontuan hartu gabe, egun batean liburu baten orrietan babesa aurkitu zuen paper zahar hura bezain gauza sinple horiek, egun batean ustekabean harrapatzen gaituztenak dira, horiek dira inportanteenak, gu ohartu ez arren, eta, beharbada, denborak aurrera egin ahala gure gaineko bizitza guztian samintasunez oroituko ditugunak.

II

Liburu baten barruan gordeta Gabriel Arestiren poema bi aurkitu zituen Marivi Gaubeka Villacián andreari elkarrizketa.

Zer harreman duzu Gaubeka familiarekin?

María Victoria Gaubeka naiz, Jesus Gaubeka Etxeandiaren alaba, Larabetzuko Loroño baserrian jaioa bera. Nire aita Tomasa Etxeandiaren eta Ildefonso Gaubekaren –etxebizitzaren jabeak– hirugarren semea izan zen. Ni haien iloba nagusia naiz.

Baserrian bizi izan zinen edo bisitan joaten zinen?

Txikitan, iloba nagusia nintzenez, gurasoekin joaten nintzen domeketan. Ez nintzen bizi izan, baina hilabete batzuk bai eman nituela bertan gurasoak gaixotu ziren garaian.

Nor ziren etxebizitzaren jabeak?

Amama Tomasa Etxeandia Alaiogoikoa zen jabea, gurasoengandik jarauntsi baitzituen etxebizitza eta lur guztiak. Ahizpa bat zuen, María Jesus, ezkondu eta Galdakaora joan zen bizitzera, Pedro León neba seminariora joan zen apaiz, eta ahizpa gazteena, María Victoria, (nire amabixia) nebarekin joan zen bizitzera, eta garai hartan esaten zuten bezala, “ama apaiza” izan zen.

Pedro León ezagutu zenuen? Zer oroitzapen duzu?

Bai, nire osaba zaharra zen. Sarritan joaten nintzen Lezamako abade-etxera bertan bizi zen eta. Leioan egon ostean, Lezaman eman zuen urte asko. Batean zein bestean erretore jardun zuen. Idazki bategatik badakit Baños de Ebro/Mañueta izan zela haren lehenengo destinoa.

Beste apaiz batzuekin bilera zuen bakoitzean, Bikarioarekin eta are Gotzainarekin, nire ama bere koinataren laguntzarekin sukaldari lane-tan aritzen zen, garai hartan jan-edanak ez baitziren jatetxeetan antolatzen etxebizitzetan baino.

Nik “Tío-Bi” deitu behar nion, osterantzean ez zidan erantzuten.

Amama Tomasak berak agindutako guztia betetzen zuen. Familiaren hari guztiak mugitzen zituen. Hainbestearino agintzen zuen, non jaio nintzenean, Santoralean so egindakoan Concordia izena eman baitzidan. Aitak txintik esan barik onartu zuen, baina ez amak, azkenean bere ahizparen izen berdina jartzea onartu zuen, hau da, Maria Victoria. Amamak urte batzuetan agindua ez betetzarren haren gaitzespena pairatu behar izan zuen.

Berriro esku hartu ei zuen amamak testamentua egin zuenean. Usadio zaharrean egin zuen, dena seme batentzat, eta gainerakoei, pezeta, arbola eta teilatua bana.

Amama, neba apaiza izateaz oso harro sentitzen zen. Garai haietan, etxe onekoen eskura bakarrik baitzegoen. Horretarako, “Tio-Bi”-k dote gisara mendiko pinudi bat eman behar izan zuen, eta Gotzaintzak nire amamari itzuli zion bera hil zenean.

Lobei dagokienez, zer-nolako eragina izan zuen Pedro Leonek haien heziketan?

Ez handirik helduengan. Horietako bi nekazariak izan ziren, besteari amamak kamioi bat erosi zion, nire aita arotza izan zen, eta arreba bakarra jostera bidali zuten.

Uste dut gaztearengan, Jose Ignaciorengan, eragina izan zuela, merkataritza-perituaren ikasketak egin zituen eta geroago kontulari egin zuen lan Zornotzan. Garai hartan Larrabetzuko jende gutxi joaten zen ikastera, duela 75 urteko garaiaz ari gara, baserritik Bilbora joatea balentria hutsa zen. Hiribilduraino oinez, handik “El Gallo”raino bizikletaz, eta azkenik, tranbiaz Bilbora.

Gabriel Aresti Merkataritza Eskolan ezagutu zuelakoan nago, 1953. urtean zentro horretan elkarrekin ibili baitziren.

Zelan heldu ziren zure eskuetara poema horiek ?

Azaldu dudanez, gure osabetako batek jabego osoa jaraunsi zuen. Baserrian bizi izan zen eta ezkongabe geratu zen. Bera hildakoan, garraian usadio zaharrean eginiko testamentuagatik jarauns-gabetuen seme-alabok jaso genuen jaraunspena.

Lau jaraunse ginen, aita ordurako hila zenez gero niri zegokidan haren jaraunspena. Larrabetzutik kanpo bizi ginenez, saltzea erabaki genuen. Salmentak eraginda, oso denbora laburrean, garbiketa azkarra egin behar izan genuen. Gauza batzuk erre genituen, beste batzuk bota, e.a.

Oso kuxkuxeroa naizenez, eta aldi berean gauza guztiez gabetua geratzeak pena ematen zidanez, surtatik gauzakiren bat edo beste salbatzea lortu nuen, armairu zahar baten barrutik liburu batzuk eta tiradera bat edo besteren hondotik familiaren zenbait argazki zahar berreskuratzea ere bai, besteak beste.

Denbora asko geroago hura guztia gogoratzuz, altxor hura arretaz arakatu nuen etxean.

Borgesen poema-liburu bat, beste bat, eta Batxilergoko zazpigarren kurtsoa erlijio-liburu txiki bat non idatzizko ohar bat baitzegoen:

“Harenak ez diren arazoengatik eta 1952-1953 ikasturtean zehar liburu hau Gabriel M. Aresti Segurolarena da”.

Hark atentzioa eman zidan eta liburua ikuskatzen hasi nintzen, eta horrela aurkitu nituen orrien artean Gabriel Arestiren poema bi 1953an berak idatziak, egoera onean.

Orduko hartan, ez nuen ordenagailurik. Herriko Liburutegira joan eta egiaztatu nuen Segurola zeukala bigarren abizena, orduan nik hori ez nekien eta.

Aurkikuntzak balio historiko handia zuela jo nuen, horregatik denbora hartu nuen pentsatzeko kontua zelan bideratu. Azkenik, alabaren bidez Jon Kortazarrekin harremanetan jartzea lortu nuen, eta horrek bultzatu ninduen jakitera ematera, nik egin dudak bezala jendeak ere irakurri ahal ditzan.